

OP DE VALREEP

Op de valreep

TOM VAN EWJK

© 2017 T. van Ewijk/ Uitgeverij U2pi

Titel: Op de Valreep

Auteur: Tom van Ewijk

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

Website uitgever: www.jouwboek.nl

ISBN: 978-90-8759-701-6

NUR: 323

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Praktisch pessimisme	7
De Vader, de Zoon en de Heilige Tuin	17
Cro-Magnon	28
Democratie of democrazy	39
Godsdienst is fantastisch	54
Dierlijk duurt het langst	77
Kwestie van een interne ‘bedrading’	96
Hiernamaals of hiernooitmaals	112
De mensheid bestaat niet	127
Mijten in de Bijenkorf	146
Tragische viezerik	154
Voorwaarts, Mars!	167
Islam en het onvoorziene verschil	187
Over verspilling en non-acceptatiegedrag	206
Van vooruitgang gesproken	211
Maatschappijleer – één lesje voldoet	215
Voor eeuwig de sigaar	220

Praktisch pessimisme

Ik ben een praktische pessimist en daar voel ik me goed bij. Zonder mijn pessimisme zou ik me geen raad weten. Ik zie mezelf al zitten op een mooie zomeravond, genietend van de zonsondergang, zonder een glas pessimisme binnen handbereik. Ik moet er niet aan denken. En wat dat denken betreft: onversneden pessimisme is geen doemdenken. Dat weet iedere praktische pessimist die let op de kwaliteit van zijn pessimisme.

Doemdenken is soms wel verleidelijk. Het kan zo'n beetje worden vergeleken met wat de duivel destijds voor Jezus in de woestijn was. Maar de doemdenker geniet niet van het magnifieke uitzicht dat de duivel hem laat zien. Hij ziet in de verte het onheil naderen, terwijl de duivel hem in het oor fluistert: "Jij gelooft dat de wereld naar de bliksem gaat? Ik zal ervoor zorgen dat het gebeurt, als jij mij aanbidt."

En dan maar hopen dat de doemdenker van dat aanbod zal schrikken en reageren met "ga weg, Satan!", want als echte doemdenker is hij overtuigd van zijn gelijk. Hij heeft het altijd wel geweten of zien aankomen. In wezen is zijn pessimisme ordinaire angst. Waarmee ik wil zeggen: angst zonder perspectief, angst die het genieten blokkeert en geen levensvreugde kent. "En zonder vreugde verdient het leven de naam van leven niet," zegt Erasmus in zijn Lof der Zotheid. En in de roman "The Picture of Dorian Gray" van Oscar Wilde lees ik dat optimisme de basis vormt van louter angst. Zou de optimist dan eigenlijk een verkapte pessimist zijn, iemand die zijn

angst overschreeuwt? In sommige gevallen lijkt me dat niet onwaarschijnlijk, maar dan is iemand optimist tegen beter weten in. En de overeenkomst tussen doemdenker en optimist is nu juist dat ze allebei zeker zijn van hun zaak, behalve wat hun kijk op de zaak betreft.

Er mag in het voorbijgaan nog wel even op worden gewezen dat filosoof Bertrand Russell gelijk heeft als hij zegt dat het geloof in pessimisme of optimisme een kwestie is van temperament en niet van rede. Dat het temperament de nodige redelijkheid dient te betrachten, lijkt me voor de hand liggend. Die redelijkheid is wat mij betreft het beste gewaarborgd bij het praktische pessimisme. Praktisch in de betekenis van bruikbaar, met zin voor de werkelijkheid (wat die werkelijkheid dan ook mag betekenen of voorstellen).

Als filosofie wil het pessimisme aantonen dat het leven op aarde inherent is aan lijden. Het optimisme vindt van niet, want al wat is is goed en het kwade is slechts van betrekkelijke aard. Volgens filosoof-optimist Gottfried Wilhelm Leibniz is onze wereld de beste van alle mogelijke werelden. Daar steekt François-Marie Arouet Voltaire de draak mee in zijn *Candide* en het grieft de praktische filosoof-pessimist Arthur Schopenhauer die spreekt van “een bittere hoon op het nameloos lijden van de mensheid.”

Neem ik oorlog als voorbeeld en zet ik de verschillende zienswijzen op een rijtje, dan ziet de optimist oorlogen als de opmaat tot een wereld die tenslotte van geen oorlog meer weten wil. De doemdenker acht oorlog onvermijdelijk tot het einde der tijden en voorziet dat dat einde niet lang meer op zich zal laten wachten. De

praktische pessimist heeft minder haast en troost zich intussen met de bestaansreden van het Internationale Rode Kruis.

Het praktische pessimisme is geen uitvinding van mij, hoewel ik dat wel een tijdje gedacht heb. Niemand minder dan Friedrich Nietzsche is er de uitvinder van. Toch is zijn zienswijze niet de mijne. In zijn 'Geburt der Tragödie' spreekt hij onder meer van "een praktisch pessimisme dat zelfs zou kunnen uitmonden in een huiveringwekkende ethiek van volkerenmoord uit medelijden". 't Is dat ik daarin een verschrikkelijke waarheid vermoed, waarvan Nietzsche er meerdere doorzag, maar toch huldigt mijn pessimisme een ander beginsel. Daarbij denk ik aan Marcel de Corte (1905-1994), destijds professor in de filosofie aan de universiteit van Luik. Het pessimisme in filosofische zin beschouwt de menselijke natuur als algemeen verdorven, maar daar kon deze katholieke geleerde het niet mee eens zijn. Hij hoorde tot het type gelovige pessimist dat het verloren paradijs terugverlangt in de zekerheid het nooit in al zijn schoonheid en zuiverheid met aardse ogen te zullen zien en te beleven. Hij schreef in zijn boek 'Incarnation de l'Homme': "Het is nodig met de grootst mogelijke helderheid onderscheid te maken tussen een theoretisch pessimisme dat de mens onttrekt aan de bestaansvoorwaarden der concrete werkelijkheid door hem te beschouwen als in zijn wezen zelf verdorven, en een *praktisch pessimisme* (cursivering van mij – vE) dat weet wat de mens waard is, wanneer hij geplaagd wordt in bepaalde historische omstandigheden...

Dit praktische pessimisme is eindeloos veel zedelijker en veel humaner dan alle optimisme. Niets groots is in de geschiedenis tot stand gekomen zonder zulk pessimisme...”

Dit wijst in de richting die ik bedoel. Vergeleken met wijn heeft doemdenken te veel droesem en is optimisme een schraal tafelwijnkje met ‘Appellation d’origine contrôlée’ op het etiket. Onzin natuurlijk, want voor een dergelijke wijn is die kwalificatie verboden en ook strafbaar. Maar in de wijnkelder van sommige optimisten (de irritantsten van allemaal!) kan en mag alles. Zij zien in de naaste toekomst hotels en vakantieparken op de maan, het wereldvoedseltekort opgelost met plankton uit de oceanen en in het uitsterven van allerlei diersoorten de versnelde evolutie van de mens. Van hen is het woord ‘voortuitgang’ en het adagium ‘je moet met je tijd meegaan’ afkomstig. En vooral dat adagium is wel de ergerlijkste flauwekul die zij verkondigen. Hun optimisme is in feite een vorm van domme dwang. Je móet met je tijd meegaan. Doe je dat niet, dan hoor je er niet echt bij. Met je tijd meegaan is een uitdrukking (gemeenplaats mag ook) die alleen in deze tijd van zogenaamde voortuitgang kon ontstaan. In feite komt meegaan (zonder dat men erbij stilstaat) neer op meegesleurd worden, want de ontwikkelingen zijn niet bij te houden. In het groot noch in het klein. In het groot hebben we er nauwelijks zicht op. Wat er door de vampiers in Silicon Valley en op de Bilderberg wordt bekokstoofd is vaak te luguber om te willen weten. Maar ook als een klokkenluider een schandaal verklapt, al is het maar zo’n wisselwasje als een barstje in een kernreactor, stemt je dat al moedeloos en machteloos. Vooral

wanneer dan ook nog een wetenschapper ter plekke in zijn verklaring het barstje met pauselijke onfeilbaarheid afplakt. Evengoed zijn er nog mensen die dan uit protest de straat opgaan en zich met spandoeken voor het hek opstellen. Ook al wijs je dat als praktische pessimist niet af, zelf zul je er nooit aan meedoen. Je ziet er het praktische nut niet van in. Het levert in de regel niets op. Een enkele keer vind je gehoor bij een welwillende staatssecretaris of een directeur met een nietszeggende verklaring. Piet Snot wordt toch nooit serieus genomen. Of het moet gebeuren dat hij door de politie hardhandig wordt verwijderd. Protesteren met een ingezonden stuk wijs ik eveneens als onpraktisch van de hand. Het levert, al dan niet ingekort, publicatie op, maar het eindigt hooguit als knipsel voor de kleinkinderen later.

Als praktische pessimist ben je natuurlijk ook consument. Daar ontkom je niet aan, al zou je het willen. Hoe praktisch je pessimisme ook is, hoe kritisch je ook kijkt en keurt en je je niet door promotend gehijg of de nieuwste aanbiedingen laat opjuinen, je moet toch wel karakter hebben om je auto van de hand te doen, je tv naar de kringloopwinkel te brengen en je laptop aan de buurjongen te geven. Dat zijn ingrijpende beslissingen waar ik nog lang niet aan toe ben. Ik kan jaloers zijn op vegetariërs, maar m'n gebraden kippetje is me toch te heilig. "Roken is dodelijk" staat er op het sigarenkistje, als ik mijn avondsigaar bij de koffie opsteek, maar daar kan ik niet onrustig van worden. En wat de drank betreft: geheelonthouding? Och, als praktische pessimist drink

ik uitsluitend voor mijn plezier. Ja, als ik zou drinken om al het wereldleed weg te spoelen, dát zou pas heel onpraktisch zijn.

Ervan afgezien of iemand niet of wel of gedeeltelijk met zijn tijd meegaat, in welk opzicht ook, één ding is zeker: op de consumentenmarkt heeft tijd niets meer met *zijn* te maken – waar tijd van afhangt, lijkt me – maar met *hebben*. Tijd in een hard, ordinair licht, zonder raadselachtigheid. Het licht van de beeldbuis. Je hoeft maar één keer naar de reclameterreur op de televisie te kijken, om te weten wat het zeggen wil: met je tijd meegaan. Dan wil je van geen naastenliefde meer horen, het lijkt een regelrechte cursus in mensenhaat. Zo verdraaid, zo vals, zo weerzinwekkend perfect komt het mensbeeld op je over. Maar die cursus moet je natuurlijk niet volgen, als je zuinig wil zijn op je hart. Bovendien: haat verhit, maar verwarmt niet. En als je je alles gaat voorstellen in wereldomvattende proporties, stap je mee in het doemdenkerscircuit voordat je er erg in hebt. En dat zou weleens een heel vervelende manier van ‘met je tijd meegaan’ kunnen worden. Als praktische pessimist moet je op zijn tijd de zijlijn weten te waarderen om positief of - nog beter – bij je positieven te blijven. Noem het relativeren (wat ik zo langzamerhand eigenlijk een stompzinnig woord begin te vinden). Maar wanneer ik op het tv-journaal met het lustmoordenaarsgilde van Allah word geconfronteerd, met machinegeweren slenterend tussen de lijken in kapotgeschoten woonwijken, valt er weinig te relativeren. Ik herinner mij ‘Het Anarchistisch Pandemonium’, een uitgebreid essay van de Amerikaanse politieke journalist Robert D. Kaplan.¹ Aan het einde

¹ Het Anarchistisch Pandemonium – NRC Zaterdag Bijvoegsel 14 mei 1994

van zijn verslag over de mondiale chaos zonder grenzen nadert zijn Air-Afriquetoesel Bamako in Mali. Het uitzicht wordt bepaald door golfplaathutten aan de rand van de oprukkende woestijn. Zijn laatste zin luidt: “En ik besepte dat het echte nieuws zich niet in het Witte Huis afspeelde, maar recht onder mijn voeten.”

Bij zo'n constatering lijkt het alsof de zijlijn plotseling onder stroom staat.

Het aanhangen van bepaalde ideeën en denkstromingen of je daardoor laten beïnvloeden, hoort ook bij met je tijd meegaan. New age, boeddhisme, postmodernisme, technologische evolutie, communicatietijdperk, bemande ruimtevaart en daarnaast ook nog een hele serie subculturen, nog afgezien van al die trends die even langskomen en daarna voorgoed de hoek omslaan.

Al leef ik in deze tijd, dan hoeft deze tijd niet mijn tijd te zijn. Ik moet erin (leren) leven en hopelijk weet ik me binnen de mij gegeven, hoewel onbekende tijdslimiet, redelijk te redden. Misschien is de zin van mijn leven wel dat ik mij tegen mijn tijd verzetten moet. Want al zou het zo zijn dat mijn tijd mij vanaf mijn geboorte dwingend wordt opgelegd, dan hoef ik mij niet aan die dwang te onderwerpen. Per slot is mijn leven mijn eigendom en niet eigendom van de tijd, ook al is dat 'mijn' tijd. Ik mag veronderstellen dat ik over een zekere mij rechtens toekomstige vrijheid beschik, om die zaken te kiezen waarmee ik mijn leven in de tijd die mij gegeven is, voor mijzelf en anderen nuttig te maken. Dat kan een daad zijn. Als bijvoorbeeld een medewerker van Greenpeace probeert een modern uitgeruste walvisvaarder de vaart

onmogelijk te maken, is hij niet bezig met zijn tijd mee te gaan, maar houdt hij hem eerder tegen. Hij verzet zich tegen een misstand – hier in feite een eeuwenoude misstand – die hij nu eens voorgoed uit de tijd wil hebben. Maar zijn verzet houdt de tijd natuurlijk niet tegen, het is zwemmen tegen de stroom in. Dat is verre van praktisch. Maar de daad die hij stelt, is noodzakelijk om iets goed duidelijk te maken en als zodanig niet onpraktisch. Zelf zie ik mij niet ergens in zee een Noorse walvisvaarder enteren. Daar heb je veel moed voor nodig. Je moet inderdaad door roeien en ruiten durven gaan. Een doemdenker zal zich afvragen: “waar dient het allemaal nog voor, het haalt toch niets uit.” Zo niet de praktische pessimist. Die verwacht geen resultaat, maar hoopt er wel op. Waaraan herken je hem? Het antwoord is eenvoudig. Hij is iemand die van het leven houdt en ervan geniet. Een nostalgijn die het paradijs (geen verloren paradijs, maar het bestaande en wat daar nog van over is) in stand wil houden, maar het tegendeel ziet gebeuren. Toch hoopt hij in stilte op een, ik zou haast willen zeggen op een wonder, want iets kinderlijks is hem niet vreemd. Daar is niets op tegen, maar op wonderen hopen is iets anders dan in wonderen geloven. Dat weet de praktische pessimist maar al te goed. Toch hoopt hij op zijn ongelijk, desnoods tegen beter weten in. Dus hopen, om maar een voorbeeld te noemen, dat de zeeën niet helemaal leeg zullen worden gevist en dat er nog net op tijd zal worden ingegrepen om een aantal dier- en plantensoorten van de ondergang te redden. Dat zou de praktische pessimist al een stukje gelukkiger maken, dan is hij al bereid zijn pessimisme op dit punt te erkennen als een *isme* van zijn *ikvergisme*.

Een bemoedigend berichtje over de toenemende stand van de puntlipneushoorn of het nieuwtje van een groot-schalige agrariër die terugstapt in de klompen van milieuvriendelijk boeren, dat zijn de opkikkertjes die de dag van de praktische pessimist goed kunnen maken. Hij voorziet niet meteen het onafwendbare einde, want hij voelt dat er krachten woelen, die als het zover is, van elk einde wel weer een begin zullen maken, met of zonder mensen. Zoals al eerder opgemerkt: in zijn hart is hij een natuuroptimist.

Nog een vraag tot slot: waaraan heb je als praktische pessimist in eerste instantie je pessimisme te danken? Afgaand op je temperament, is het om te beginnen het feit dat je in jezelf allerlei eigenschappen en trekjes ontdekt of al weet, die je in anderen herkent en verafschuwt. Laffe trekjes, hebberige trekjes, sadistische trekjes, dictatoriale trekjes, kinderachtige trekjes, jaloerse trekjes, overgevoelige trekjes. Je bent geen haar beter. Hoe meer je je dat nu bewust wordt, des te somberder je levensvisie dreigt te worden. Want het liefst zou je de wereld willen verbeteren, zo ben je wel. Maar om dan eerst te beginnen bij jezelf – wat volgens het spreekwoord toch de bedoeling is – daar heb je nu juist de grootste moeite mee. Zelfs ondanks (of dankzij?) hulpmiddelen als bijbelcursus, drank, meditatie, drugs, naastenliefde, goeroes, spiritisme, wierookstokjes, astrologie en meer van die middelen. De meeste ervan zijn niet onpraktisch, en wellicht moet je met sommige ervan wat zuiniger omgaan. Maar allemaal zijn het meststoffen die ervoor kunnen zorgen dat snelgroeiers als schuldgevoelens

en zelfmedelijden ongebreideld in je mentale tuintje voortwoekeren. Helemaal kwijtraken kan je deze onkruiden niet. Gifspuiten heeft geen zin, want dan gaat alles in je tuintje eraan, dus ook je mentale spruitjes en eigenheimers. De beste bestrijding is dan ook gewoon een dagelijkse beurt met de schoffel van het *ikvergisme*. Voor de praktische pessimist is dit het enige isme dat de geest - voor zover mogelijk - onkruidvrij houdt.

De Vader, de Zoon en de Heilige Tuin

Op het gevaar af dat ik natuurliefhebbers tegen de haren in strijk, zeg ik maar meteen dat ik er zelf eentje ben. En bepaald niet tegen mijn zin. Toch moet ik bekennen dat ik eigenlijk niet zo houd van het woord natuurliefhebber. Mogelijk omdat ik van sommige natuurliefhebbers niet gecharmeerd ben. Het soort dat je, liefst in gezelschap, midden in je gezicht uitlacht als je de zang van een kleine karekiet verwacht met die van een rietzanger, of dat zorgelijk de wenkbrauwen fronst wanneer je paardenbloem zegt tegen gewoon biggenkruid. Natuurfrikken die in elk bos hun eigen baron spelen, iedereen wegkijkend, behalve leden van de eigen sibbe. Net als jagers dus.

Ik heb nog een bezwaar. Gekoppeld aan het woord natuur klinkt liefhebber mij te oppervlakkig en te consumerend. Alsof het thuishoort in het gezelschap van wijnliefhebber, kaasliefhebber, paardenliefhebber, hondenuitdager en meer van dat soort liefhebbers. Ik herinner mij – het is alweer jaren geleden – een Tweede Kamerlid van het CDA dat voor een zaal vol medewerkers en genodigden van een grote landelijke natuurbeschermingsorganisatie kwam vertellen dat zijn partij met het oog op een leefbare samenleving het ‘product’ natuur zo’n belangrijke rol toekende. De aanwezigen kregen het gevoel te worden toegesproken als leden van de Consumentenbond. Natuur erkend als thuishorend op de schappen van de partijpolitieke supermarkt. Natuur als consumptieartikel. Het kamerlid oogstte met zijn ‘product’ nogal wat verontwaardiging.

Tijdens de discussie die volgde, moest hij – al was het maar voor het heil van zijn partij – toegeven dat zijn woordkeuze ongelukkig was uitgevallen. Ongelukkig, maar wel typerend voor zijn inschatting als christelijk politicus van de waarde en betekenis van natuur. Voor de aanwezigen had het kamerlid duidelijk in de kerk gevloekt.

Maar om nu natuurliefhebber te veranderen in natuurgelovige, wandelend met ingetogen blik alsof elk bos een kathedraal is waar de vogels rechtstreeks uit het orgel opvliegen, is wel een al te vrome stap. Toch gaat het om een samengaan van zowel houden van als geloven in natuur, maar dan in de zin van een nuchter natuurbesef, weten dat je er een logisch deeltje van bent. Die nuchterheid doet ook beseffen dat hier de nadruk ligt op slechts één aspect: dat van een gezonde natuur, rijk aan diversiteit en landschappelijke aantrekkelijkheid. Noem het desnoods de ‘kwetsbare’ natuur van reservaten en nationale parken, beheerd door de staat, verenigingen en stichtingen. Onmisbaar, dat staat vast, maar toch ook natuur als sta-in-de-weg voor boeren, wegenbouwers en projectontwikkelaars. En dat sluit, weliswaar tegen wil en dank, aan bij het andere aspect: dat van de ‘kwetsende’ natuur die virussen produceert en verspreidt, rampen veroorzaakt als aardbevingen, overstromingen, orkanen, bosbranden, sprinkhanenplagen, langdurige droogte of aanhoudende regenval. Hier is wel de vraag gerechtvaardigd, in hoeverre door menselijk toedoen sommige van die calamiteiten worden veroorzaakt of verergerd. Maar hoe dan ook, het ene aspect kan niet los worden gezien van het andere. Natuur bestaat uit meer dan fietspaden

en wandelroutes voor de recreant en er is geen durf voor nodig, te beweren dat de meeste mensen op aarde weinig of niets om natuur geven. En daarvoor zijn oorzaken aan te wijzen die van pure onverschilligheid reiken tot gegronde angst. Natuur is, hoewel geen mensenliefhebber, niets menselijks vreemd, met de hand waarmee zij streelt, hanteert zij ook de zweep. Haar gedrag is vaak onvoorspelbaar en willekeurig. Je zou haast zeggen: dat moet voor de mens toch wel herkenbaar zijn.

Voor wat nu het aspect van ‘kwetsbare’ natuur betreft: een voorbeeld ter verduidelijking. In *Buddenbrooks, Verfall einer Familie*, de eerste grote roman van de destijds beroemde Duitse schrijver Thomas Mann (1875-1955), voeren vader en zoon Buddenbrook tijdens een feestelijke maaltijd een kort gesprek naar aanleiding van een opmerking van een van de gasten over een verwilderde tuin, eigendom van de zeer vermogende oude heer Buddenbrook. Dit gesprek verdient hier in zijn geheel te worden weergegeven:

“Ja, eerlijk gezegd,” sprak de oude heer, “erger ik me nog altijd dat ik destijds maar niet kon besluiten, die tuin een beetje menselijk te laten inrichten! Ben er onlangs weer eens doorheen gewandeld – wat een schande, dat oerwoud! En wat een mooi bezit, als het gras gemaaid en de boompjes leuk in de vorm van kegels en kubussen zijn gesnoeid...”

De zoon protesteert: “Om godswil, papa - ! Ik dwaal er ’s zomers graag tussen de struiken. Maar voor mij zou er niets meer aan zijn, als dat plekje mooie, vrije natuur er zo armzalig geschoren en gesnoeid bij kwam te staan...”